

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh24998>

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 24.07.2019
Yayın Tarihi: 25.10.2019

ArticleType: Research article
Submitted: 24.07.2019
Publishing Date: 25.10.2019

Atıf Bilgisi / Reference Information

Özçakmak, H. (2019). Ulviyet-İ Efkâr ve Kemâlât-ı İnsâniye Kitabının İncelenmesi. *Journal of History School*, 42, 1029-1049.

ULVİYET-İ EFKÂR VE KEMÂLÂT-İ İNSÂNİYE KİTABININ İNCELENMESİ

Hüseyin ÖZÇAKMAK¹

Öz

Bu çalışmada, 1302 (1886/1887) yılında yayımlanan Ulviyet-i Efkâr ve Kemâlât-ı İnsâniye adlı eserin 1. baskısı günümüz alfabesine çevrilerek çeşitli açılardan incelenmiştir. Ulviyet-i Efkâr ve Kemâlât-ı İnsâniye, Ta'lim-i Kıraat'ın dördüncü cildini oluşturmaktadır. Çalışmada, nitel araştırma tekniklerinden doküman analizi kullanılmıştır. 206 sayfadan ve 73 metinden oluşan kitapta metinlerin 28'i öyküleyici, 21'i bilgilendirici, 19'u şiirdir. Kitapta ayrıca birden fazla metin türünü içeren 5 metne yer verildiği belirlenmiştir. 7 metnin ise kısaltılarak işlendiği; metinlerde, en fazla vatanseverlik (f=5), adalet (f=5), kahramanlık (f=3), dostluk (f=3) ve vicdan (f=2) konularının ele alındığı saptanmıştır. Üçüncü ciltte uygulanan “fennî ders, ahlâkî ders, fennî ve ahlâkî ders” sınıflandırmasının, bilinmeyen kelimelerin anlamlarının açıklanması, lügatçe verilmesi, harflere okuyuşu kolaylaştıran birtakım işaretler konması gibi uygulamaların dördüncü ciltte kaldırıldığı tespit edilmiştir. Dördüncü ciltte fihrist (içindekiler) uygulaması devam ederken, Ta'lim-i Kıraat'ın diğer kısımlarına yönelik yapılan gönderimlerin azaltıldığı; şair ve yazarların özlü sözlerine daha fazla yer verildiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: En az dört en fazla altı sözcük, her sözcüğü ilk harfi büyük yazılır, sözcükler virgül ile ayrılır.

¹Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, h.ozcakmak@mku.edu.tr [ORCID: 0000-0001-8579-5567](https://orcid.org/0000-0001-8579-5567)

Evaluation of the Book of Ulviyet-i Efkâr ve Kemâlât-ı İnsâniye

Abstract

In this study, 1st edition of Ulviyet-i Efkâr ve Kemâlât-ı İnsâniye published in 1302 (1886/1887) was studied from various aspects, after being transcribed into the current alphabet. Ulviyet-i Efkâr ve Kemâlât-ı İnsâniye was 4th volume of Ta'lim-i Kıraat. The study was conducted by document analysis of the qualitative research techniques. The book consisted of 206 pages and 73 texts, 28 of which were narrative, 21 were informative and 19 were poems. It is also determined that the book included 5 texts containing more than one text type. It was determined that 7 texts were shortened; in the texts the subjects of patriotism (f=5), justice (f=5), heroism (f=3), friendship (f=3) and conscience (f=2) were mostly handled. It was found out that the implementations of the classification of “scientific lesson, moral lesson, scientific and moral lesson”, explanation of the meaning of unknown words, giving the dictionary and giving certain signs to read the letters easily had been removed from the forth volume. In the fourth volume, it was found that the implementation of giving the contents was continued, the references to other parts of Ta'lim-i Kıraat were reduced; more aphorisms of poets and writers were given.

Keywords: Ta'lim-i Kıraat, Forth Part, Reading Books, Turkish Language Teaching, Reading Instruction.

GİRİŞ

Ders kitapları, eğitim-öğretim, bilgi üretim ve iletişim teknolojilerindeki büyüleyici gelişmelere rağmen, öğrenme sürecinin vazgeçilmez araçları olma özelliklerini ve merkezi rollerini korumaya devam etmektedirler. Ders kitapları, sadece bilgi aktarmakla yetinmeyerek, bir toplumun siyasal ve toplumsal normlarını da belleklere kazımaya çalışır (Aslan, 2010). Geçmişten günümüze gelindiğinde, ders kitapları eğitim öğretimin asıl unsuru olmayı sürdürmüştür. Ders kitapları, yetiştirilmesi amaçlanan insan tipi hakkında okuyuculara ipuçları verir. Bu nedenle bir dönemde okutulan ders kitapları analiz edilerek insanların farklı devirlerdeki genel özelliklerini öğrenmek mümkündür. Çünkü ders kitapları, ait oldukları dönemin baskın siyaset anlayışını ve toplumsal yapısını yansıtabilecek ipuçlarını bünyelerinde barındırırlar (Tüfekcioğlu, 1997: 61). Ders kitapları kültür aktarıcısı olma işlev ve özelliğini bugün de korumaktadır. Ders kitapları toplumun beklentilerini ve değerlerini yeni kuşaklara aktarmada birincil araçtır, bu nedenle de ders kitaplarının incelenmesiyle toplumların duyuş ve düşünüş ve hayata bakış tarzına dair bilgilere ulaşılabilir (Özkan, 2010).

Gelişen teknoloji ders kitaplarının kullanımını daha önemli bir düzeye getirmiştir. Ders kitapları öğrencilere ders anlatırken öğretmenin birincil kaynağı olmayı hala sürdürmektedir. Günümüzde öğrenciler, internet vasıtasıyla istedikleri bilgiye istedikleri yerden hızlı bir ulaşım sağlayabilmektedirler. Hatta

dersleri uzaktan erişimle izleyebilmekte, aldıkları şifreyle, öğretmenlerinin anlattığı dersleri canlı olarak takip edebilirler. Ancak yine de derslerin anlaşılabilmesi için mekân olarak okul ve sınıf daha çok seçilmekte, dersler öğretmenler ve ders kitapları rehberliğinde yüz yüze işlenmektedir.

Ders kitabı, değerlerin aktarımı için bir araç konumundadır. Değer ise insanların; davranış, durum, olay ve olgular hakkında, istedik veya kabul edilemez, şeklinde benimsedikleri inanç, düşünce ve tutumlardır. Her millet, çocuklarının kendi kültürünü öğrenip benimsedikten sonra evrensel değerlere ulaşmasını ister (Karatay, 2011). İnsanların kendi kültürlerini gelecek nesillere çocukları aracılığıyla aktarmak istemesi doğal bir durumdur. Ancak bunu çocuk okula başlayıncaya kadar aile içinde bir süreliğine yapabilir, daha sonraki süreçte örgün eğitime katılan çocuk üzerinde ailenin etkisi giderek azalır. Bu aşamada eğitim öğretimden sorumlu olarak devletin resmi kurumları devreye girer ve çocuğun millî eğitimin gereklerine uygun bir şekilde yetiştirilmesi, akademik ve ahlakî bir gelişim sağlamasını amaçlar. Ders kitapları, öğrencilerin akademik ve ahlaken geliştirilmesi için bir araç niteliği taşır. Bu nedenle, ders kitaplarına konulacak metinlerin iyi seçilmesi, çocuğun seviyesine uygun olması beklenir. “Metin seçiminde konu da belirleyici bir etmendir. Çocuğun aşırı yabancı olmaması bir konu seçimi, çocukta daha baştan metinden ve okuma eyleminden uzaklaşma tehlikesini azaltır. Yine çok bildik ve tanıdık bir konunun çocuğa sunulması çocuğun sıkılmasına neden olabilir. O zaman, anlatılan konunun ustaca dengelendiği bir metin çocukla iletişim kurmak için en uygunu olacaktır” (Dilidüzgün, 2004).

Ders kitapları, öğretmen ve öğrenci için ortak hareket olanağı sağlar. Öğretmen ders işlerken neyi hangi sırayla vereceğini ders kitabı sayesinde kolaylıkla aklına getirebilir. Ders kitabı öğretmenlerin öğrencilere verdiği ödevleri kontrol etmesi konusunda da rahatlık sunar (Yanpar, 2005: 14). Öğretmenler ders kitapları sayesinde ders konularını programlı bir biçimde anlatabilir. Belli bir program dâhilinde hazırlanan ders kitaplarına bağlı kalınmadığı zaman, öğretmenin her ders için anlatacağı konuları ve sınıfa getireceği metinleri uzun uzadıya araştırmasına neden olabilir. Her öğretmenin, dersini farklı metinler kullanarak işlemesi anlamına gelen bu durum; şehir, ilçe, kasaba ve köy okulları açısından düşünüldüğünde, öğrencilerin dersleri anlama başarılarının büyük ölçüde öğretmenin bireysel performansından etkileneceğini göstermektedir. Ders kitaplarına bağlı kalmak, öğretmenleri ve öğrencileri böyle bir yükten kurtarabilir. Burada karşı çıkılan husus, öğretmenin metin seçimini her hafta yapmasıdır, öğretmen ders kitapları dışında istediği bir metni sınıfta işlemeyebilir.

Ta'lim-i Kırâat'in basıldığı döneme, yazılan ders kitapları açısından bakılacak olursa, ders kitapları hazırlanırken dikkat edilmesi gereken hususların ilk kez Tanzimat döneminde ortaya atıldığı görülmektedir. 1869'da yayımlanan Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi ile ilkokulların öğrenim süresi dört yıl olarak belirlenmişken (Mahmud Cevad, 2002: 405) 1876'da II. Abdülhamid tarafından ilan edilen Kanûn-ı Esâsî ile (madde 114) ilkokulun mecburî olduğu ifade edilmiştir (Kodaman, 1991: 28). Bu nizamnameyle ilk defa, hazırlanacak ders kitaplarında uygulanması istenen yöntemle de değinilmiştir. Nizamnamede okuma yazmanın yeni yöntemle (usûl-i cedîde) öğretileceği ve okuma metinlerinin bilgi ve ahlakî fayda veren metinler arasından seçilmesi gerektiği vurgulanmıştır. 1869 nizamnamesinde, ana dili öğretimi konusunda ders kitaplarında yer verilmesi istenen dersler; elifba, kıraat, imla, kitabet, hüsn-i hat ve sarf-ı Osmanî şeklinde sıralandıktan sonra bu derslerin toplam saatleri belirtilmiştir (Göğüş, 1970). O dönemde ders kitabı olarak kullanılan kıraat kitapları, öğrencilerin okuma yazma becerisi kazanmalarını sağlayacak en önemli materyaller konumundaydı. II. Abdülhamid döneminde 1892 yılında çıkarılan "Dersaadet Mekatib-i İbtidaiyesi için Talimat-ı Mahsusa" adlı talimatta, İstanbul ve kasaba okulları için 3 yıl olarak belirlenen ilkokul süresi, köy okulları için 4 yıl olarak muhafaza edilmiştir. Bu talimatta kıraat (okuma) dersleri İstanbul ve kasaba ilkokullarında 1. yıl haftada 3 saat, 2. yıl haftada 2 saat ve 3. yıl haftada 1 saat olmak üzere tüm sınıf düzey için haftada 6 saat olarak belirlenmiştir. Köy ilkokullarında ise ilk yıl kıraat dersine yer verilmezken, 2. yıl 3 saat, 3. yıl 3 saat ve 4. yıl 3 saat olmak üzere tüm düzeyler için haftada 9 saat olarak planlanmıştır. Talimat, ilk okuma yazma kapsamında değerlendirilen elifba açısından değerlendirildiğinde ise elifba derslerinin İstanbul ve kasaba okulları ile köy okullarının sadece ilk yıllarında ve haftada 12 saat olarak verileceği ifade edilmiştir (Akyüz, 2010: 226-227).

Talim-i Kıraat, okuma dersine yönelik hazırlanmış bir ders kitabı niteliği taşımaktadır. Kitapçı Arakel, Ta'lim-i Kıraat'i yazma amacını kitabın birinci cildinde açıklamıştır. Buna göre kitabın amacı, okuma yazmayı öğrenen çocukları, anlamını kolaylıkla anlayabilecekleri tamlamalarla okumaya alıştırmak, kendilerine en çok lazım olacak bilgi ve fikirleri vermektir (Kitapçı Arakel, 1897/1898). Kitapçı Arakel tarafından hazırlanan ve düzeltme işini Muallim Naci'nin yaptığı dört kısımdan oluşan bir okuma eğitimi kitabı olan Ta'lim-i Kırâat, bütün mekteplerde okutulmuş ve büyük bir rağbet görerek 36 baskı yapmıştır. Okula yeni başlayanların kolaylıkla okumayı sökmelerini amaçlayan Ta'lim-i Kıraat, aynı zamanda öğrencilere ahlâk eğitimi de vermektedir. İslâmî ve yabancı pek çok ahlâk kitabından da faydalanılarak

hazırlanan kitabın içindeki bilgiler, ilkokul çağındaki çocukların anlayabileceği şekilde düzenlenmiştir (Yılmaz, 2015: 2, 113, 207 ve 208).

Millî Kütüphane kitap kataloğunda yapılan taramada Talim-i Kıraat'ın birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü kısımlarının ulaşılan tekli ve çoklu baskılarının tarihleri ve sayfa sayıları şu şekildedir:

Tablo 1. Millî Kütüphane'de Bulunan Ta'lîm-i Kırâat Baskıları			
Ciltler (f=22)	Tarihleri	Ebatları	Sayfa Sayıları
1. Cilt	R.1302 (1886-87)	19 cm.	79
	H.1311 (1893-94)	19 cm.	80
	H.1323 (1905-06)	21 cm.	95
2. Cilt	R.1303 (1887-88)	19 cm.	80
	H.1310 (1892-93)	20 cm.	83
	H.1312 (1894-95)	21 cm.	87
	R.1321 (1905-06)	20 cm.	96
	R.1325 (1909-10)	22 cm.	112
3. Cilt	H.1303 (1885-86)	19 cm.	144
	R.1306 (1890-91)	20 cm.	140
	H.1311 (1893-94)	20 cm.	140
	H.1313 (1895-96)	21 cm.	143
	R.1324 (1908-09)	23 cm.	143
	R.1328 (1912-13)	21 cm.	240
4. Cilt	H.1302 (1884-85)	20 cm.	206
	H.1303 (1885-86)	20 cm.	206
	H.1320 (1902-03)	24 cm.	206
	R.1324 (1908-09)	20 cm.	206
1. ve 2. Ciltler	R.1302 (1886-87)	18 cm.	80+80
3. ve 4. Ciltler	R.1302 (1886-87)	18 cm.	144+206
3. ve 4. Ciltler	H.1307 (1889-90)	20 cm.	130+215
1, 2, 3. ve 4. Ciltler	H.1307 (1889-90)	20 cm.	80+80+130+215

Tablo 1'de görüldüğü üzere, Millî Kütüphane'de Ta'lîm-i Kırâat'ın çoğu baskısı bulunmamaktadır. Ayrıca birinci ciltten dördüncü cilde gidildikçe kitapların sayfa sayılarının arttığı, baskı tarihleri verilirken hem Rumî hem de Hicrî takvimin esas alındığı, kitap boylarının 18-23 cm. arasında değişen uzunluklarda basıldığı ve son olarak bazı baskıların çoklu yapıldığı tablodan anlaşılmaktadır.

Çalışmanın Önemi

Osmanlı döneminde, diğer dil becerilerine kıyasla, okuma becerisinin geliştirilmesine daha fazla önem verildiği, okuma becerisinin kıraat kitapları aracılığıyla geliştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Tam da bu nedenle, Osmanlı döneminde kıraat derslerinin nasıl işlendiği, ders kitaplarında hangi tür metin ve konuların ele alındığı konusunda detaylı bilgi edinmek isteyen araştırmacılar, o dönemde okutulan kıraat kitaplarını incelenmelidir (Şahbaz, 2005: 355). Böylelikle araştırmacılar, okuma öğretiminin hangi aşamaları izleyerek bugünkü durumuna ulaştığı ve metin işleme sürecinin nasıl yapıldığı konusunda bilgi edinebilirler. Bu çalışma, metin işleme süreci hakkında bugünkü araştırmacı ve öğretmenlere bir kesit sunması yönüyle önemlidir. Ayrıca tarihin tozlu raflarında unutulmuş bu kitapların günümüz Türkçesine çevrilerek alanyazına kazandırılması da bu çalışmayı değerli hale getirmektedir.

Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı, Ta'lim-i Kırâat adlı eserin dördüncü cildini oluşturan ve 1302 (1886/1887) yılında yayımlanan “Ulviyet-i Efkâr ve Kemâlât-ı İnsâniye” adlı kitabın bugünkü alfabeye çevrilmesi; kitapta bulunan açıklamalar ve kitaptaki metinlerin bütünü konusunda yapılan incelemeler göz önüne alarak kitapta izlenen metin işleme sürecinin değerlendirilmesidir.

YÖNTEM

Model

Çalışmada, nitel araştırma yöntem ve tekniklerinden doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırılması istenen olgu veya olgular konusunda yazılı bilgiler içeren materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 217). Doküman analizi, basılı ve elektronik materyallerin incelenmesi ve değerlendirilmesini kolaylaştıran sistematik bir süreçtir (Bowen, 2009).

İncelenen Doküman

Çalışmada, Ta'lim-i Kırâat adlı okuma setinin “Ulviyet-i Efkâr ve Kemâlât-ı İnsâniye” adlı dördüncü kitabı incelenmiştir. İnceleme, eserin 1302* (1886/1887) yılında yapılan 1. baskısı temel alınarak gerçekleştirilmiştir. Kitap, 19x13 cm boyutlarında ve 206 sayfadan oluşmaktadır. Bu çalışma kapsamında

*Tarih çevirmelerinde Türk Tarih Kurumunun “Tarih Çevirme Kılavuzu” kullanılmıştır.
<http://www.ttk.gov.tr/index.php?Page=Sayfa&No=385>

incelenen Ulvîyet-i Efkâr ve Kemâlât-ı İnsâniye kitabı; Hâtîme-i Ta’lîm-i Kırâat, İfâdecik ve Fihrist kısımları ile beraber 73 metinden oluşmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Çalışmamızda, Kitapçı Arakel tarafından kaleme alınan ve Muallim Naci tarafından tashihi yapılan Ta’lîm-i Kırâat adlı ders kitabı setinin dördüncü kitabı olan “Ulvîyet-i Efkâr ve Kemâlât-ı İnsâniye” analiz edilmiştir. Orijinaliği Millî Kütüphane kataloglarından teyit edilen kitap, daha iyi anlaşılacak ve analiz edilmek üzere detaylı bir şekilde okunmuş ve çevriyazısı oluşturulmuştur. Kitap, Türk Tarih Kurumu’nun Çevriyazı Kuralları* esas alınarak günümüz alfabesine çevrilmiştir. Okunuşu konusunda tereddütte kalınan kelime ve terkipler, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (Devellioğlu, 2004) ve Kâmûs-ı Türkî (Şemsettin Sami, 1987) adlı eserlerden kontrol edilmiştir.

Kitabın analizi, oluşturulan çevriyazı üzerinden yapılmıştır. Metinler baştan sona okunarak kategorize edilmiş, kitapta yer alan metinlerin türleri belirlenmiştir. Sonrasında metinlerin başında verilen ünlü şair ve yazarların şiir ve sözleri ile metin altlarında yer verilen dipnotlar, metin işleme süreci açısından incelenmiştir. Çalışmada analizler sadece metinler açısından yapılmayıp kitabın sonunda verilen ve öğrencilere yönelik tavsiyelerin ve hatırlatmaların olduğu “Hâtîme-i Ta’lîm-i Kırâat” ve “İfâdecik” ile “Fihrist” kısımları gözden geçirilmiştir. Metinler ve kitabın sonunda yer alan açıklamalar Ta’lîm-i Kırâat’ın üçüncü cildini (Tenvîr-i Efkâr ve Tefhîm-i İnsâniyyet) ele alan çalışmayla (Özçakmak, 2019) karşılaştırılmış, kitapta; yenilikler ve değişiklikler olup olmadığı, vazgeçilen veya eklenen uygulamalar bulunup bulunmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen verilerin sayısallaştırılması betimsel istatistik araçlarından yüzde ve frekans kullanılarak yapılmıştır.

BULGULAR

Ulvîyet-i Efkâr ve Kemâlât-ı İnsâniye kitabı; metinler ve fihrist olmak üzere iki kısımdan meydana gelmektedir. Ayrıca kitabın son kısmında “Hâtîme-i Talîm-i Kırâat” ve “İfâdecik” başlıklarından oluşan açıklamalar verilmiştir. Bulgular bölümünde metin işleme sürecine ve metinlere dair tespitlere yer verilmiştir.

Metin İşleme Süreci

Metin işleme süreci; kitapta yapılan açıklamalar, kitabın detaylı bir şekilde incelenmesiyle varılan düşünceler ve Talîm-i Kırâat’ın üçüncü ve dördüncü kısımlarının karşılaştırılmasıyla ulaşılan veriler göz önüne alınarak ortaya

konmuştur. Bu süreç “İçindekiler, Açıklamalar, Konular, İşaretler, Göndermeler ve Sözlük” olmak üzere 6 başlık altında ele alınmıştır.

İçindekiler

Dördüncü ciltte kitabın sonunda “İçindekiler” kısmı verme uygulamasına devam edilmiştir. Ancak kitapta bulunan bazı metinler fihristte sehven verilmemesi bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca bazı metinlerin başlıkları, çok uzun olduğu gerekçesiyle, fihrist kısmında kısaltılarak verilmiştir. Bu durum kitabın metin başlıkları açısından tam bir tutarlılık göstermesine engel olmaktadır.

Açıklamalar

Üçüncü cildin başında verilen açıklamalar kısmı, 4. cildin sonunda “Hâtıme-i Ta’lîm-i Kırâat” ve “İfâdecik” şeklinde yer almış, kitabın giriş kısmında herhangi bir açıklamaya gidilmemiştir. “Hâtıme-i Ta’lîm-i Kırâat” bölümünün, bütün Ta’lîm-i Kırâat kitaplarını ilgilendiren (Malûmât-i İbtidâiye ve Nesâyihi-i Nâfia, Tehzîb-i Ahlâk ve Islâh-ı Nefs, Tenvîr-i Efkâr ve Tefhîm-i İnsâniyet, Ulviyyet-i Efkâr ve Kemâlât-ı İnsâniye) bir değerlendirme olması beklenirken açıklama bu beklentiye karşılamaktan uzaktır. Açıklamada, öğrencilerin okul bitince denizden çıkan balığa dönmelerinden, başka bir âleme girmelerden bahsedilmiştir. Öğrencilerin okulda gördükleri, öğrendikleri şeylerin hayatta hep tersi ile karşılaştığı, insanları tanımayan öğrencilerin bunu başarıncaya kadar birçok zorluk çektiği gerçeği dile getirilmiştir. Okul sonrası yaşam ikinci okul olarak tarif edilerek öğrencilerin bu okulda her şeyi tecrübe ile öğrenebildiklerini vurgulamıştır. Yazar bu bölümde öğrencilere birtakım öğütlerde de bulunur. Yeni mezun olmuş ilkökul öğrencilerinin bir meclise oturduklarında nasıl davranmaları gerektiğine dair birtakım uyarılar yapar. Öncelikle insanların olduğu bir mecliste her söze karışmamalarını, çokbilmiş davranmamalarını tavsiye eder. Bunun yanı sıra bazı öğrencilerin bilseler de bilmeseler de hiçbir söz söylemediklerini, bazı öğrencilerin ise kişiye göre konuştuklarını ifade eder. Yazara göre en ideal öğrenci tipi durum ve mevkiye göre bildiğini söylemeyen ve bilmediğini itiraf eden, her konuda orta yolu aşmayan ve doğruluktan şaşmayanlardır. Bundan daha iyi öğrencinin ise gerçeğe aykırı söz söyleyeni nazikçe uyararak öğrenci olduğunu belirtmiştir.

“İfâdecik” başlığı altında verilen açıklama kitabın ilk sayfasında dipnot şeklinde verilen açıklama ile bağlantılıdır. Kitabın ilk sayfasında şöyle bir açıklama vardır: “Bu ve bundan evvelki kısımlarda namları zikrolunup da ayrıca a’mâl veya tercüme-i hallerinin icmali bulunmayan zevat-ı meşhure hakkında kitabın sonunda ma’lûmât-ı mukteziye i’ta olunacaktır.” Bu dipnotta mealen

dördüncü ciltte ve önceki ciltlerde eserlerinden veya sözlerinden faydalanılan şair ve yazarların kısa bir biyografilerine ek olarak kitabın sonunda yer verileceği ifade edilmiştir. Ancak kitabın sonunda böyle bir ek verilmemiş, bunun yerine “İfâdecik” başlığı altında yapılan açıklamada biyografilerin konmaması; kitapta bahse konu olan şair ve yazarlar hakkında ilgili metnin altında yapılan kısa açıklamaların yeterli görülmesi ile gerekçelendirilmiştir.

Konular

Metinler için daha önceki ciltte “fennî ders, ahlâkî ders, fennî ve ahlâkî ders” başlıkları altında yapılan ders türü sınıflandırmasının bu ciltte yapılmadığı bunun yerine sadece metin başlıklarına yer verildiği görülmüştür.

İşaretler

Kitabın üçüncü cildinde, bilinmeyen kelimelerin yanlarına (*) işareti konularak anlamlarını açıklama tekniği terk edilerek bu işaret dördüncü kısımda sadece dipnotları belirtmek için kullanılmıştır. Kitabın üçüncü cildinde, aynı imlayla yazılan ve karıştırılan kelimelerin yanlış telaffuz edilmelerini engellemek amacıyla vav harfinin üzerine konulan “vav işaretleri” (örn. اَوَّلُ ölü ve اَوَّلُ ölür) dördüncü kısımda kaldırılmıştır.

3. ciltte noktalama işaretleriyle ilgili yapılan açıklamalar bu ciltte yapılmamıştır. Kitapta sözcükleri ayırt etmek ve durak derecelerini belirlemek için nokta, virgül, iki nokta ve soru ve ünlem işaretleri, parantez, köşeli parantez gibi işaretlere yer verilmiştir. Üçüncü ciltte yanlış okumayı önlemek için bazı kelimelere “hemze, şedde, esre, üstün ve ötre” gibi işaretler konması ve okuma kolaylığı sağlamak için Arapça ve Farsça tamlamalara “esre” işareti konması uygulamaları terk edilmiştir. Yine aynı şekilde, “Kef” harfinin üzerine çizgi konularak “k” sesi ile “g” ve “ğ” seslerinin ayırt edilmesi; üç nokta konularak ilgi (tamlayan) eklerinin ve “nazal n” sesinin fark edilmesini amaçlayan uygulamalara da son verilmiştir.

Göndermeler

Talîm-i Kırâat’ın üçüncü cildinde, daha önceki kısımlarda yer alan metinlere çok miktarda gönderme yapılmışken dördüncü ciltte bu göndermeler büyük ölçüde azalmıştır. Sadece 21. sayfada “Dostluk” adındaki metin için verilen bir dipnotta: “Bundan evvelki kısımlarda münderîç bulunan bu makale ile diğer bir iki fıkranın bu kısma nakli münasip görülmüştür.” şeklinde bir açıklama vardır. Bu açıklama mealen Talim-i Kırâat’ın diğer kısımlarında bulunan dostluk konulu yazıların bu metin bünyesinde birleştirildiğini ifade etmektedir. Bunun

dışında 4. ciltte, diğer ciltlerin devamı olacak şekilde bir metin verilmemiş üçüncü cildin aksine bu konuda herhangi bir açıklama da yapılmamıştır.

Sözlük

Ayrıca 3. kısımda tercih edilen kitabın sonunda lügatçe verme uygulaması 4. kısımda kaldırılmıştır. Bu uygulamadan hareketle, öğrencilerin kelimelere alışkanlık gösterdiği ve seviyelerinin artık sözlük kullanmayı gerektirmeyecek kadar yükseldiği yargılarına varmak mümkündür.

Metinler

Bu kısımda kitaptaki metinler ve metin türleri ele alınmış, uygulamalar ve metin türleri konusundaki farklılıklar yeri geldikçe üçüncü ciltle karşılaştırılarak ifade edilmiştir. Ta’lîm-i Kırâatin dördüncü cildi olan Ulviyet-i Efkar ve Kemâlât-ı İnsâniye’de yer alan metinler aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo 2: *Ulviyet-i Efkar ve Kemâlât-ı İnsâniye’de Yer Alan Metinler*

1	Ulûm u Fünûn	38	Montyon
2	Akıl ve İnsân-ı Âkil	39	Nergis ile Selim
3	Durûb-ı Emsâl	40	İyilik
4	Vicdân	41	Da’vet ve Ziyâfet
5	Vicdân Ne Azametli Sultândır	42	En Zengin Bir Prens
6	Dostluk	43	‘İbret-âımız Ba’zı Sözler
7	Damon ve Denis	44	Şeca’at
8	Dostların Nedreti	45	‘İbret
9	Dostların Bozuşup Barışmaları	46	Edebiyât Nedir?
10	Mahâret ve Cesâret	47	Tevhîd (Mu’allim Nâci)
11	Adâlet	48	Tercî’ (Ziyâ Paşa merhûm)
12	Mansûr Halîfe ile Âdil Bir Hâkim	49	Bir Münâcât (Şinâsi merhûm)
13	Melikşâh ile İhtiyâr Bir Kadın	50	Allah’tan Ümîd
14	Frederick ile Adâletli Mahkemesi	51	‘Âriyet Kitâb Arasında Bulunmuş Bir Çiçek (Ekrem Bey)
15	Mu’tazîd Halîfe ile Kendi Âdil Kadısı	52	İlâhî (Şinâsi merhûm)
16	Haksızlık Cezâsız Kalmaz	53	Tehlîl (Şinâsi merhûm)
17	Bir Zenginin İki Vasiyetnâmesi	54	Selîmiye (Mu’allim Nâci)
18	Vatan	55	Kuzu (Mu’allim Nâci)
19	Vatanperverlik Hakkında Meşâhirin Akvâli	56	Bülbül (Sırrı Paşa)
20	Guli Almos Tel	57	Hased-Hâsid (Ekrem Bey)
21	Leonidis’in Şeca’ati	58	Kebûter (Mu’allim Nâci)
22	Anas’ın Vatanperverliği	59	Kaleme

Ulvîyet-i Efkâr ve Kemâlât-ı İnsâniye Kitabının İncelenmesi

23	Eski Isparta Kadınlarının Vatanperverliği	60	Bahâr- ı Şebâb (Mu'allim Nâci)
24	Romalıların Vatanperverliği	61	Gazel (Şeyh Vasfî)
25	Washington	62	Kıt'a (Şeyh Vasfî)
26	İfşâ-yı Esrâr	63	Nazım (Şeyh Vasfî)
27	Ev Kadını	64	Kıt'a (Şeyh Vasfî)
28	Letâif	65	Tevhîd (Ekrem Bey)
29	Franklin'in Tercüme-i Hâli ve Mesleği	66	Avcı (Mu'allim Nâci)
30	Franklin'in Tanzîm-i Hareket ve Islâh-ı Nefs Zımında İttihâz Ettiği Kâ'ide	67	Adâb-ı Mürâsele
31	Durûb-ı Emsâl	68	Mektepte Bulunan Bir Çocuğun Pederine Mektûbu
32	Nizâm-ül Mülk	69	İkmâl-i Tahsîl Etmiş Bir Tâlib Tarafından Hocasına Bir Mektûb
33	'Uluvv-i Tab'	70	Bir Çocuğun Hâmisine Mektûbu
34	Büyük Petro ile Mençikof	71	Bir Refikin Yine Bir Refikine Mektûbu
35	Zabt-ı Nefs	72	Franklin'in Bir Mektûbu
36	Kahramanlık	73	Letâif
37	Şehâvet		

Tablo 2'de görüldüğü üzere, eserde 73 metin kullanılmıştır. Üçüncü ciltle kıyaslandığında (f=44) metin sayısının %66 oranında arttığı anlaşılmaktadır. Kitapta işlenen metinler yapılan detaylı inceleme sonrasında metinlerle ilgili birtakım verilere ulaşılmıştır. Metinlere yönelik değerlendirmeler aşağıda verilmiştir:

Kitapta yer alan metinler konu açısından ele alındığında, en fazla vatanseverlik (f=5), adalet (f=5), kahramanlık (f=3), dostluk (f=3) ve vicdan (f=2) konularına yer verildiği saptanmıştır. Kitapta dikkati çeken bir diğer unsur ise Franklin adında bir doktordan 3 farklı metinde bahsedilmesidir. Bu ciltte ayrıca mektup (f=5) ve biyografi (f=2) türlerine yer verildiği, böylelikle öğrencilerin mektup ve biyografi (tercüme-i hâl) yazma konusunda bilgilendirilmesinin amaçlandığı anlaşılmaktadır.

Üçüncü cilt ile kıyaslandığında dördüncü ciltte daha fazla özlü söze yer ayrıldığı göze çarpmaktadır. Hatta 135. sayfada bulunan "İbret-âميز Bazı Sözler" başlıklı metin, sadece vecizelerden oluşturulmuştur. Ayrıca 6 metnin baş kısmında konuya uygun olarak yabancı ve Türk birçok şair ve yazardan alınan özlü sözler paylaşılmıştır. Sözgelimi,

- Sayfa 1’de De Salvandy’e ait “Bundan sonra dünyanın hükümdarı mesai ve maariftir.” sözü,
- Sayfa 11’de İmam Maverdî’ye ait “Aklınla gör göz haindir, kalbinle işit kulak yalancıdır.” ve Antisteden’e ait “Âkil olan âdete değil, fazâil-i ahlâk kavâidine tevfiğ hareket etmelidir.” sözleri,
- Sayfa 16’da Rivarol’un “Vicdan insanın kalbinde öyle bir âli mahkeme te’sis etmiştir ki mehakim-i kavanin gibi bizi yalnız kabaihten men değil fazaile de sevk ediyor.” ve Fenelon’un “Saadetin menbainı beyhude yerde arama kalp ve vicdanına müracaat eyle.” sözü;
- Sayfa 21’de M. De Labo’nun “Dostluğa namus ve hakkaniyetten başka her şey feda olunabilir.” ve Volter’in “Dostlara malik olanlar yalnız fazilet sahibi bulunanlardır.” sözleri,
- Sayfa 31’de Tulyus’un “Bilcümle fazail, adaletten tevellüd eder.” ve Napolyon’un “Cenab-ı Hakk’ın insanlar içinde en ziyade sevdiği, adil olanlardır.” sözü,
- Sayfa 177’de ise bir metin öncesinde Recaizade Mahmut Ekrem’in “Olanlar feyz-yâb intibâh âsâr-ı kudretten/Alırlar hisse-i ibret temâşâ-i tabi’atten” şeklindeki bir beyti yer almıştır.

Metin başlarında dünyaca ünlü şair ve yazarların ilgili konuya yönelik veciz sözlerini paylaşmak, öğrencilerin ülke dışındaki insanların o konuyla alakalı duygu ve düşüncelerini öğrenmelerini sağlayarak onlara entelektüel kişilik geliştirmeleri konusunda katkı sağlayabilir. Ayrıca ünlü şair ve yazarların sözlerinin metin başında verilmesine, düşünceyi geliştirme açısından bakılacak olursa, bu durum tanık gösterme yoluyla öğrencilerin konuyu öğrenmelerini pozitif yönde etkileyebilir.

Kitapta bazı metinlerde kısaltmaya gidildiği belirlenmiştir. Şiir (f=6) ve öyküleyici metin (f=1) türünde yapılan kısaltmalar, bilgilendirici metinlerde yapılmamıştır. Günümüzde metinlerde kısaltmaya gidilmesi, ders kitaplarında sıklıkla yapılan bir uygulamadır. Buradaki temel amaç metin uzunluğunun çocuğun seviyesine uygun olmasıdır (Karakuş, 2014). Talim-i Kırâat’in dördüncü cildinde bazı metinlerin kısaltması bu açıdan değerlendirildiğinde kısaltmanın; kitabın hacmen daha az olmasını sağlamada ve öğrencilerin uzun metinlerin tamamı yerine bir kısmını görmesinin yeterli olduğu durumlarda işe yaradığını söylemek mümkündür.

Kısaltma konusunda değinilmesi gereken bir diğer konu da eserlerinden yararlanılan bazı şair ve yazarların isim ve soy isimlerinin ilgili metin sonunda kısaltma kullanılarak belirtilmesidir. Örneğin 44. sayfada yer alan “Vatanperverlik Hakkında Meşâhirin Akvâli” başlıklı metinde 26 şair ve yazarın

vatanseverlikle ilgili sözleri bulunmaktadır. Ancak bunların 8'inde yazar adı paylaşılmamışken, 6'sında A.K; 2'sinde S.T; 2'sinde K.A ve 1'inde H.K biçiminde kısaltma yapıldığı saptanmıştır. Kısaltma ile ilgili son olarak ifade edilebilecek bir unsur da mektup konusundadır. Kitapta bulunan bütün mektuplarda mektubu yazan kişi M.R şeklinde kısaltılarak ifade edilmiştir. Kitapta emeği geçen şair ve yazarların adlarının verilmemesini veya isim ve soy isimlerinin baş harfleri ile kısaltılma yapılmasını yerinde bir davranış olarak kabul etmek mümkün değildir. Diğer taraftan mektup metinlerinde öğrencinin adının gizlenmesi amacıyla yapılan kısaltma ise pedagojik açıdan doğru bir uygulama olarak değerlendirilebilir.

Kitapta bulunan metinlerde birden çok ve birbirini içine girmiş metin türleri tercih edilmiştir. Kitabın metin türlerine dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3. Metinlerin Türlere Göre Sınıflandırılması

Kategoriler	Metinler
Öyküleyici Metin (f=28, %38,4)	Damon ve Denis
	Dostların Nedreti
	Dostların Bozuşup Barışmaları
	Mahâret ve Cesâret
	Mansûr Halîfe ile Âdil Bir Hâkim
	Melikşâh ile İhtiyâr Bir Kadın
	Frederick ile Adâletli Mahkemesi
	Mu'tazîd Halîfe ile Kendi Adil Kadısı
	Haksızlık Cezasız Kalmaz
	Bir Zenginin İki Vasiyetnâmesi
	Guli Almos Tel
	Leonidis'in Şeca'ati
	Anas'ın Vatanperverliği
	Eski Isparta Kadınlarının Vatanperverliği
	İfşâ-yı Esrâr
	Letâif
	Büyük Petro ile Mençikof
	Kahramanlık
	Nergis ile Selîm
	İyilik
	En Zengin Bir Prens
	Şeca'at
	Mektepte Bulunan Bir Çocuğun Pederine Mektûbu
	İkmâl-i Tahsîl Etmiş Bir Tâlib Tarafından
	Hocasına Bir Mektûb
	Bir Çocuğun Hâmisine Mektûbu

Hüseyin ÖZÇAKMAK

	Franklin'in Bir Mektûbu 'İbret Letâif
Bilgilendirici Metin (f=21, %28,8)	Ulûm u Fünûn Akıl ve İnsân-ı Âkil Durûb-ı Emsâl Vicdân Vicdân Ne Azametli Sultândır Dostluk Adâlet Vatan Vatanperverlik Hakkında Meşahirin Akvâli Romalıların Vatanperverliği Washington Ev Kadını Franklin'in Tercüme-i Hâli ve Mesleği Franklin'in Tanzîm-i Hareket ve İslâh-ı Nefs Zımnında İttihâz Ettiği Kâ'de Durûb-ı Emsâl Nizâm-ül Mülk Montyon Da'vet ve Ziyâfet 'İbret-âmiz Ba'zı Sözler Tevhîd (Ekrem Bey) Adâb-ı Mürâsele
Şiir Metni (f=19, % 26,0)	Tevhîd (Mu'allim Nâci) Tercî' (Ziyâ Paşa Merhûm) Bir Münâcât (Şinâsi Merhûm) Allah'tan Ümid 'Âriyet Kitâb Arasında Bulunmuş Bir Çiçek (Ekrem Bey) İlâhî (Şinâsi Merhûm) Tehlîl (Şinâsi Merhûm) Selîmiye (Mu'allim Nâci) Kuzu (Mu'allim Nâci) Bülbül (Sırrı Paşa) Hased-Hâsid (Ekrem Bey) Kebûter (Mu'allim Nâci) Kaleme Bahâr- ı Şebâb (Mu'allim Nâci) Gazel (Şeyh Vasfî) Kıt'a (Şeyh Vasfî) Nazım (Şeyh Vasfî) Kıt'a (Şeyh Vasfî)

Ulvîyet-i Efkâr ve Kemâlât-ı İnsâniye Kitabının İncelenmesi

	Avcı (Mu'allim Nâci)
Bilgilendirici- Öyküleyici Metin (f=3, % 4,1)	'Uluvv-i Tab' Zabt-ı Nefs Sehâvet
Bilgilendirici-Şiir Metni (f=1), % 1,4	Edebiyât Nedir?
Öyküleyici-Şiir Metni (f=1, % 1,4)	Bir Refîkin Yine Bir Refîkine Mektûbu

Tablo 3'e göre kitapta, 28 öyküleyici metne, 21 bilgilendirici metne, 19 şiir metnine yer verilmiştir. Ayrıca kitapta bulunan 3 metinde ise bilgilendirici ve öyküleyici metinler; 1 metinde bilgilendirici metin ve şiir metni; yine 1 metinde öyküleyici metin ve şiir metni bir arada bulunmaktadır.

Üçüncü ciltte, 27 bilgilendirici metin, 16 öyküleyici metin ve 1 şiir metni olmak üzere 44 metin bulunmaktayken, dördüncü ciltte metin sayısı daha da artarak 73'e ulaşmıştır. Ayrıca dördüncü ciltte de en fazla öyküleyici metin (f=28) tercih edilmiş, üçüncü cildin aksine şiir metnine (f=19) oldukça fazla yer verilmiştir.

Kitapta yer alan metinler metin türleri açısından detaylı bir biçimde gözden geçirildiğinde ulaşılan birtakım bulgular aşağıda sıralanmıştır:

Tablo 3 gözden geçirildiğinde aynı başlık altında farklı metin türlerinin işlendiği anlaşılmaktadır. 3 metinde bilgilendirici-öyküleyici metin yapısının yer aldığı, 1 metinde bilgilendirici metin ve şiir metnine yer verildiği, 1 metinde ise öyküleyici metin ve şiir metninin birlikte kullanıldığı belirlenmiştir. Bilgilendirici ve öyküleyici yapının birlikte kullanıldığı metinlerde, bilgilendirici bir metinle giriş yapılarak açıklanan konu, öyküleyici metinlerle örneklendirilmiştir. Bilgilendirici metin ve şiir metninin bir arada tercih edildiği metin yapısında ise, konuya bilgilendirici bir metinle giriş yapılmış sonrasında örnek manzumelerden yararlanılmıştır. Son olarak öyküleyici metin ve şiirin birlikte yer verildiği metinde, öyküleyici metin kapsamında yer alan bir mektupta konuyu daha ilgi çekici hale getirmek için şiirden yararlanıldığı tespit edilmiştir.

Dördüncü ciltte yer alan metinler analiz edildiğinde, bazı metinlerde aynı başlık altında birden fazla öyküleyici metne (hikâye, fıkra) yer verildiği belirlenmiştir. Buna göre, öyküleyici metinlerin 14 tanesi tekli metin yapısına sahipken 4'ü ikili, 4'ü üçlü, 1'i yedili 1'i ise on ikili metin yapısındadır. Bilgilendirici metin ve şiir metinlerinin tamamında ise konular bir bütün halinde ele alınmıştır. Ancak bilgilendirici-öyküleyici metin kategorisinde yer alan

“Uluvv-i Tâb” isimli metinde 1 bilgilendirici 8 öyküleyici metin; “Zabt-ı Nefs” isimli metinde 1 bilgilendirici 10 öyküleyici metin ve “Sehâvet” isimli metinde 1 bilgilendirici 2 öyküleyici metin bulunmaktadır. Bilgilendirici-şiiir metni kategorisindeki “Edebiyât Nedir?” başlıklı parçada 1 bilgilendirici metin ve 1 şiiir metni yer alırken öyküleyici-şiiir metni kategorisindeki “Bir Refîkin Yine Bir Refîkine Mektûbu” adlı mektupta 1 bilgilendirici metin ve 1 şiiir metni olduğu tespit edilmiştir.

Kitapta birden fazla küçük metin yapısından oluşan metinler de vardır. Bunlar; “Durub-ı Emsâl” (2 metin) ve “Letâif” (2 metin) başlıkları altında verilmiştir. 4. Ciltte, bilgilendirici metin kapsamında olan “Durub-ı Emsâl” adlı 2 metinde 46 atasözüne yer verildiği, öyküleyici metin türü kapsamındaki “Letâif” adlı 2 metinde ise 9 küçük hikâyenin ele alındığı belirlenmiştir.

Şiiir metinlerinde bütün şairlerin isimleri belirtilmiştir. Kitapta en fazla şiiiri olan şairler şu şekildedir: Muallim Naci (f=7), Şeyh Vafî (f=4), Şinasi (f=3), Recaizade Mahmut Ekrem (f=2), Ziya Paşa (f=1), Sırrı Paşa (f=1) ve Mesut Harabati (f=1). Ayrıca bilgilendirici metin ve şiiir metni örneği olan “Edebiyat Nedir?” adlı metinde Namık Kemal’in 1 şiiirine yer verilmiştir. Muallim Naci’nin yazmış olduğu 2 şiiir Alfred De Musset ve Beranje adlı Fransız şairlerden bizzat tercüme edilmiştir.

SONUÇ

Kitapta yer alan metinlerin incelenmesiyle çalışmada ulaşılan sonuçlar aşağıda belirtilmiştir:

206 sayfadan oluşan kitapta 73 metin kullanıldığı belirlenmiştir. Üçüncü ciltle kıyaslandığında metin sayısının %66 oranında arttığı anlaşılmaktadır. Kitapta yer alan metinler konu açısından ele alındığında, en fazla vatanseverlik (f=5), adalet (f=5), kahramanlık (f=3), dostluk (f=3) ve vicdan (f=2) konularının ele alındığı; mektup (f=5) ve biyografi (f=2) türlerine yer verildiği saptanmıştır.

28 öyküleyici metne, 21 bilgilendirici metne, 19 şiiir metnine yer verilen kitapta, 3 metinde bilgilendirici ve öyküleyici metinler; 1 metinde bilgilendirici metin ve şiiir metni; yine 1 metinde öyküleyici metin ve şiiir metni bir arada bulunmaktadır. Dördüncü ciltte en fazla öyküleyici metin tercih edilmiş, üçüncü cildin aksine şiiir metnine oldukça fazla yer verilmiştir.

Dördüncü ciltte bazı metinlerde aynı başlık altında birden fazla öyküleyici metne (hikâye, fıkra) yer verildiği belirlenmiştir. Buna göre, öyküleyici metinlerin 14’ü tekli iken 4’ü ikili, 4’ü üçlü, 1’i yedili 1’i ise on ikili metin

yapısındadır. Bilgilendirici metin ve şiir metinlerinin tamamında konuların bir bütün halinde ele alındığı belirlenmiştir.

Şiir metinlerinde bütün şairlerin isimlerinin açık olarak belirtildiği tespit edilmiştir. Ayrıca kitapta en fazla şiirin Muallim Naci'ye ait olduğu (f=7) onu sırasıyla Şeyh Vasfî (f=4), Şinasi (f=3), Recaizade Mahmut Ekrem (f=2), Ziya Paşa (f=1), Sırrı Paşa (f=1), Namık Kemal (f=1) ve Mesut Harabati'nin (f=1) izlediği belirlenmiştir. Muallim Naci'nin imzasını taşıyan 2 şiirin ise Alfred De Musset ve Beranje adlı Fransız şairlerden Muallim Naci tarafından tercüme edildiği saptanmıştır.

Kitapta, metin işleme sürecine dair birçok değişiklik yapıldığı, üçüncü kısımda yürütülen bazı uygulamalara son verildiği belirlenmiştir. Metin işleme sürecine dair tespitler aşağıda verilmiştir:

- Kitabın üçüncü cildinde, bilinmeyen kelimelerin yanlarına (*) işareti konularak anlamlarını açıklanması; yazımı karıştırılan kelimelerin yanlış telaffuz edilmemesi amacıyla “vav işaretleri” kullanılması, yanlış okumayı önlemek için “hemze, şedde, esre, üstün ve ötre” işaretlerinin kullanılması ve yine aynı şekilde “k, g, ğ ve nazal n” seslerinin ayırt edilmesi için “kef” harfinin üzerine çizgi ve üç nokta konması uygulamalarına dördüncü ciltte son verilmiştir. Ayrıca 3. kısımda tercih edilen kitabın sonunda lügatçe verme uygulaması 4. kısımda kaldırılmıştır. Bu uygulamadan hareketle, öğrencilerin kelimelere alışkanlık gösterdiği ve seviyelerinin artık sözlük kullanmayı gerektirmeyecek kadar yükseldiği yargılarına varmak mümkündür.

- Metinler için üçüncü ciltte “fennî ders, ahlâkî ders, fennî ve ahlâkî ders” başlıkları altında yapılan ders türü sınıflandırmasının bu ciltte yapılmadığı, metin başlıkları ile yetinildiği saptanmıştır.

- Talim-i Kırâat'ın üçüncü cildinde, önceki ciltlerdeki metinlere çok sayıda gönderme yapılmışken dördüncü ciltte bu göndermeler büyük ölçüde azaltıldığı belirlenmiştir. Kitapta sadece 21. sayfada “Dostluk” adındaki metin için Talim-i Kırâat'ın diğer kısımlarında bulunan dostluk konulu yazıların bu metin bünyesinde birleştirildiğine ilişkin gönderme yapılmıştır.

- Kaldırılan birçok uygulamanın aksine dördüncü ciltte kitabın sonunda fihrist (içindekiler) kısmı verme uygulamasına devam edilmiştir.

- Dördüncü ciltte daha fazla önem verilen bir husus dikkati çekmektedir. Üçüncü cilt ile kıyaslandığında, bu ciltte daha fazla vecizeye yer ayrılmıştır. Öyle ki “İbret-âmir Bazı Sözler” başlıklı metin, sadece vecizelerden oluşturulmuştur.

Bu metnin dışında, 6 metnin baş kısmında yabancı ve Türk birçok şair ve yazardan alınan ve konuya uygun 10 özlü söz paylaşılmıştır. Metin başlarında dünyaca ünlü şair ve yazarların ilgili konuya yönelik veciz sözlerini paylaşmak, öğrencilerin ülke dışındaki insanların o konuyla alakalı duygu ve düşüncelerini öğrenmelerini sağlayarak onlara entelektüel kişilik geliştirmeleri konusunda katkı sağlayabilir. Ayrıca bu durum tanık gösterme kapsamında değerlendirildiğinde, öğrencilerin bu konudaki düşüncelerine geliştirmelerine ve daha iyi öğrenmelerine zemin hazırlayabilir.

• Kitapta bazı metinlerde kısaltmaya gidildiği belirlenmiştir. Şiir (f=6) ve öyküleyici metin (f=1) türünde yapılan kısaltmalar, bilgilendirici metinlerde yapılmamıştır. Günümüzde metinlerde kısaltmaya gidilmesi, ders kitaplarında sıklıkla yapılan bir uygulamadır. Buradaki temel amaç metin uzunluğunun çocuğun seviyesine uygun olmasıdır (Karakuş, 2014). Talim-i Kırâat'ın dördüncü cildindeki bazı metinlerin kısaltması bu açıdan değerlendirildiğinde kısaltma; kitap hacminin gereksiz yere artmasının önüne geçtiği gibi, öğrencilerin uzun metinlerin tamamı yerine bir kesitini okuyarak zaman kaybı yaşamalarını en aza indirebilir. Bunun dışında kitaptaki tüm mektup örneklerinde mektubu yazan kişinin isminin M.R şeklinde kısaltıldığı tespit edilmiştir. Mektup metinlerinde öğrencinin adının gizlenmesi amacıyla yapılan kısaltma pedagojik açıdan doğru bir uygulama olarak değerlendirebilir.

• Kitapta birtakım tutarsızlıklar da saptanmıştır. Örneğin, Ta'lim-i Kırâat kitaplarının tamamının bir analizi olması beklenen “Hâtıme-i Ta'lim-i Kırâat” bölümünün, bu beklentiyi karşılamaktan uzak olduğu anlaşılmıştır. Açıklamada, genel bir söyleyiş benimsenerek öğrencilerin okuldan sonraki yaşamlarına dair çeşitli tespit ve önerilere yer verilmiştir. Bir başka olumsuzluğun ise kısaltma konusunda olduğu tespit edilmiştir. Şöyle ki, eserlerinden yararlanan bazı şair ve yazarların isimleri, ilgili metin sonunda kısaltma kullanılarak belirtilmiştir. Sözgelimi 44. sayfada yer alan “Vatanperverlik Hakkında Meşâhirin Akvâli” başlıklı metinde vatanseverlikle ilgili sözleri bulunan 26 şair ve yazarın 6'sında A.K; 2'sinde S.T; 2'sinde K.A ve 1'inde H.K biçiminde kısaltma yapıldığı saptanmıştır. Kitapta emeği geçen şair ve yazarların adlarının verilmemesini veya isimlerinin baş harfleri ile kısaltılma yapılmasını yerinde bir davranış olarak kabul etmek mümkün değildir. Diğer bir tutarsızlık ise, kitabın başında bulunan bir dipnotta, dördüncü ciltte ve önceki ciltlerde eser ve sözlerinden faydalanan şair ve yazarların biyografilerinin kitabın sonunda verileceğinin ifade edilmesine

rağmen kitabın sonunda böyle bir ekin verilmemesidir. Kitabın sonunda özür mahiyetinde “İfadecik” başlığıyla yapılan açıklamada, biyografilerin konmamasına gerekçe olarak, şair ve yazarlar hakkında ilgili metnin altında yapılan kısa açıklamaların yeterli görülmesi sunulmuştur.

Genel olarak değerlendirmek gerekirse, kitapta üçüncü ciltte yer alan; bilinmeyen kelimelerin anlamlarının açıklanması; metinlere üst başlık olarak “fennî ders, ahlâkî ders veya fennî ve ahlâkî ders” isimlerinin verilmesi; “vav işaretleri”; “hemze, şedde, esre, üstün ve ötre” işaretleri ve “kef” harfinin üstüne üç nokta ve esre işaretlerinin konması uygulamaları dördüncü ciltte kaldırılmıştır. Ayrıca kitabın sonuna ek olarak konulan “Lugatçe” bölümü dördüncü ciltte tercih edilmemiştir. Fihrist (içindekiler) uygulaması dördüncü ciltte de devam ederken, Ta’lîm-i Kırâat’ın diğer kısımlarına yönelik yapılan gönderimler bu ciltte azaltılmıştır. Dördüncü ciltte kullanımı artırılan tek uygulamanın özlü sözler olduğu, birçok şair ve yazarın özlü sözlerine bu ciltte daha fazla yer verildiği saptanmıştır. Son olarak üçüncü ciltle karşılaştırıldığında dördüncü cildin daha fazla sayfadan oluştuğu ve daha çok metin içerdiği ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Y. (2010). *Türk eğitim tarihi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Aslan, E. (2010). Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk ders kitapları. *Eğitim ve Bilim*, 35(158), 215-231.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Devellioğlu, F. (2004). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dilidüzgün, S. (2004). Okuma öğretimi hedefleri bağlamında Türkçe ders kitaplarındaki çocuk edebiyatı ürünleri. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 43-55.
- Göğüş, B. (1970). Anadili olarak Türkçenin öğretimine tarihsel bir bakış. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 18, 123-154.

- Karakuş, N. (2014). Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin dil ve anlatım yönünden incelenmesi. *Tarih Okulu Dergisi*, 7(18), 567-593. DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh420>
- Karatay, H. (2011). Transfer of values in the Turkish and western children's literary works: Character education in Turkey. *Educational Research and Reviews*. Vol. 6 (6), 472-480.
- Kitapçı Arakel. (1313-1897/1898). *Ta'lim-i kıraat (Birinci kısım): Malûmât-ı ibtidâiyye ve nesâyih-i nâfia. (25. Baskı)*. (Tashih: Muallim Naci). İstanbul: Nişan Berberyan-Mikâil Kalpakçıyan Matbaası.
- Kitapçı Arakel. (1325-1909/1910). *Ta'lim-i kıraat (İkinci kısım): Tehzîb-i ahlâk ve ıslâh-ı nefis. (21. Baskı)*. (Tashih: Muallim Naci). İstanbul: Hilâl Matbaası.
- Kitapçı Arakel. (1886-1887). *Ta'lim-i Kıraat: Ulviyet-i Efkâr ve Kemâlât-ı İnsâniye (Dördüncü Kısım)*. (Tashih: Muallim Naci). İstanbul: Ebu'z-Ziyâ Matbaası.
- Kitapçı Arakel. (1908-1909). *Ta'lim-i Kıraat: Tenvîr-i efkâr ve tefhîm-i insaniyyet (Üçüncü Kısım)*. (Tashih: Muallim Naci). İstanbul: Kitapçı Arakel Matbaası.
- Kodaman, B. (1991). *Abdülhamid devri eğitim sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mahmud Cevad İbnü's-Şeyh Nâfi (2002). *Maârif-i umûmiye nezâreti tarihçe-i teşkilât ve icrââtı* (Yayına Hazırlayanlar: M. Ergün, T. Duman, S. Arıbaş ve H. H. Dilaver). Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Özçakmak, H. (2019). Tenvîr-i efkâr ve tefhîm-i insaniyyet kitabının incelenmesi. *Tarih Okulu Dergisi*, 12(38), 1-24. DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1492>
- Özkan, R. (2010). Türk eğitim sisteminde himayeci değerler: İlköğretim ders kitapları örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1124-1141.
- Şahbaz, N. K. (2005). Tanzimat'tan Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar (1839-1928) Türkiye'de ilkokuma yazma öğretimi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şemsettin Sami. (1987). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

- Tüfekçioğlu, H. (1997). Ders kitapları üzerine yapılmış iki çalışma ve yetişkinlere okuma yazma öğreten iki kitap hakkında inceleme. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 4, 61-90.
- Yanpar, T. (2005). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, B. (2015). Kitapçı Arakel'in yayın katalogları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.